

MƏMMƏDAĞA SULTANOVUN MƏTBU HEKAYƏLƏRİ

Tamilla Məhərrəmzadə

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. Azərbaycan.
E-mail: tamilla_filologiya@mail.ru

Annötasiya. Məqalənin tədqiqat obyektı Məmmədağa Sultanovun ötən əsrin 30-cu illərindən başlayaraq “M.Soltan” imzası ilə dövrü mətbuatda dərc olunan hekayələridir. Belə ki, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox klassik farsdilli ədəbiyyatımızın və Şərqi mütəfəkkirlərinin əsərlərinin bədii tərcüməçisi kimi tanınan Məmmədağa Sultanovun bədii yaradıcılığının böyük bir qismini hekayələr təşkil edir. Tədqiqat göstərir ki, 1931-37-ci illər onun hekayə yaradıcılığında ən məhsuldar dövrüdür. Bildirilir ki, yazıçı ömrü boyu hekayəçilikdən ayrılmamış, vaxtaşırı mətbuatda kiçikhəcmli nəsr əsərləri ilə çıxış etmişdir. Onun məqalə boyu şərh edilən hekayələrində dövrün ab-havasının hiss olunduğu nümunələrlə əsaslandırılır. Tədqiqat boyu M.Sultanovun “Hüsnü pambıq yığır”, “Göy adamı”, “Əziz”, “Zalivka”, “Briqadaçı Həsən”, “İliç buxtasında”, “Balıqçılar arasında”, “Gül Səbah”, “Pirsağı yolunda”, “Gənc olmaq arzusu”, “Ayrılmaz dostlar”, “Molla Fətullanın son sözü” və “Novruz və Məhərrəm” adlı hekayələri təhlil edilib. Müəllifin satirik, yumaristik və oçerk xarakterli bu əsərləri sələflərinin və müasirlərinin yaradıcılığı fonunda araşdırılmışdır.

Açar sözlər: M.Soltan, hekayə, oçerk, yumor, sosialist realizmi, satira

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 05.09.2023; qəbul edilib – 15.09.2023

PRINT STORIES BY MAMMADAGA SULTANOV

Tamilla Maharramzadeh

National Museum of Azerbaijan Literature named after Nizami Ganjavi. Azerbaijan.
E-mail: tamilla_filologiya@mail.ru

Abstract. The object of the research is the stories of Mammadaga Sultanov, connected with the sequences of the publication under the signature “M.Soltan”, relating to the 30s of the last century. Thus, in the Azerbaijani literature of the 20th century, stories make up a large part of the artistic creativity of Mammadaga Sultanov, who is known as an artistic translator of our classical Persian literature and the works of Eastern thinkers. As a result of the study, it becomes clear that the years 1931-37 are the most productive period in his story. It is reported that the writer did not break away from the story throughout his life and occasionally appeared in print with small prose works. The atmosphere of that time is felt in his stories, which are interpreted throughout the article based on the examples given. In the research, M.Sultanov’s “Husnu Pickes Cotton”, “Sky Man”, “Aziz”, “Zalivka”, “Brigadier General Hasan”, “In Ilyich Bay”, “Among Fishermen”, “Gül Sabah”, “On Pirshagi” works were examined. The stories “The Road”, “Dream of Youth”, “Inseparable Friends”, “Molla Fetullah's Last Word” and “Nowruz and Muharrem” were studied. These satirical, humorous and essayistic works of the author were considered against the background of the works of his predecessors and contemporaries. These satirical, humorous and essayistic works of the author were researched against the background of the works of his predecessors and contemporaries.

Keywords: M.Sultan, story, essay, humor, social realism, satire

Article history: received – 05.09.2023; accepted – 15.09.2023

Giriş / Introduction

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox klassik farsdilli ədəbiyyatımızın və Şərqi mütəfəkkirlərinin əsərlərinin bədii tərcüməçisi kimi tanınan Məmmədəğa Sultanovun bədii yaradıcılığının böyük bir qismini hekayələr təşkil edir. Əksəriyyəti oçerk xarakterli olan bu heka-

yələrin böyük qismi müəllifin öz sağlığında dövrü mətbuatda dərc olunub, bir qismi isə qeyri-mətbu halda ədibin vaxtı ilə rəhbərlik etdiyi AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi arxivindəki şəxsi fondunda mühafizə olunur.

Əsas hissə / Main Part

Məmmədəğa Sultanovun hekayələri ötən əsrin 30-cu illərindən başlayaraq “M.Soltan” imzası ilə dövrü mətbuatda dərc olunmuşdur. 1931-37-ci illər onun hekayə yaradıcılığında ən məhsuldar dövr olsa da, müəllif demək olar ki, ömrü boyu hekayəçilikdən ayrılmamış, vaxtaşırı mətbuatda kiçikhəcmli nəsr əsərləri ilə çıxış etmişdir. Onun ilk hekayələrində dövrün ab-havası hiss olunmaqdadır. M.Sultanov fəhlə ailəsindən çıxdığı və özü də bir müddət zavodda çalışdığı üçün sadə zəhmət adamlarının həyatını əsərlərində əks etdirirdi. Lakin vulqar sosializmə aludə olduğu üçün şeirlərindəki kimi, hekayələrində də bəzən istehsal prosesi çılpalığı ilə əks olunur, komsomol hərəkatı, hakim ideologiyanın tələbləri, öhdəçilik planı, sosializmin qələbəsi və s. bu hekayələrdə çox zaman əsas ideyadan önə keçirdi. Bu isə əsərin bədiiyinə istər-istəməz xələl gətirirdi. Bütün bunlara rəğmə, M.Soltanın hekayələri dövrünün aynasıdır. Belə ki, XX əsrin 30-cu illərində sovet Azərbaycanında yaşanan əksər hadisələr bu əsərlərdə bu və ya digər dərəcədə öz bədii əksini tapmışdır.

Belə hekayələrdən biri də “Hüsnü pambıq yığır” adlı əsərdir. 1931-ci ildə “Kommunist” qəzetində dərc olunan bu hekayə Hüsnü adlı ortayaşılı şəhərli qadının – “tramvay işçisi”nin müəlliflə dialoqu şəklində qurulmuşdur. Əsərdən məlum olur ki, kolxozda pambıq tarlalarından məhsul yığımında kömək etmək üçün şəhərdən işçilər cəlb olunur. Siyahılar tutulur və əməkçilər qatarla rayonlara aparılır. Hüsnü hərəyə iki kisə verildiyini, işçilərin sahədə cərgələrlə bölünərək pambıq yığdığını deyir. Məlum

olur ki, o özü 70 kiloqram pambıq yığıb. Onu da öyrənirik ki, işçiləri həvəsləndirmək üçün planı layiqincə yerinə yetirənlərin adı “qırmızı taxta”ya da yazılmış.

Əsərdə düyün mü sahibin Hüsnü xalaya verdiyi sualla vurulur. Müəllif: “*Yaxşı, orada kulak, tənbellərlə də nə cür mübarizə aparırlar?*” – sualını verir [10]. Hüsnünün cavabı da orijinaldır. Gerçəkliyi özündə əks etdirən sadəlik var bu cavabda: “*Onu bilmədim, ancaq deyirdilər ki, kulakların atasını yandırmışlar. Kolxozda əngəl olmaq istəyənlərə yaxşı cəza veriblər*” [10].

Əsərdən tənbellərlə mübarizənin kolxozda icbari əməyin bir parçası olduğunu da öyrənirik. Belə ki, Hüsnünün qonşusu Fatmanın işdən yayınmaq üçün: “*Ay belim ağrıdı, vay öldüm*”, – bəhanələrinə verdiyi cavab diqqəti cəlb edir. Hüsnü: “*Tənbel, pinti, – dedim, – nə “belim ağrıdı” salmışan? Hökumət üçün işləyirsən ey, bura atan evi deyil. Yoxsa, adını qara yerə yazdıraram ha!*” – dediyini söyləyir [10]. Bununla da sosialist əməyi cəbhəsindən yayınanların adının qara lövhəyə yazılaraq məzəmmət edildiyi haqqında məlumat alır.

Əsərdə Hüsnünün dilindən verilən: “*Sən ağa, mən ağa, bəs inəkləri kim sağa?*” xalq məsəli, fikrimizcə, yazıçı mövqeyini ortaya qoyan, icbari iməciliyə haqq qazandırmaq cəhdidir.

M.Soltanın eyni ildə “Ədəbi çağırış” məcmuəsində dərc olunan “Göy adamı” hekayəsi də müəlliflə fəhlə sinfinin nümayəndəsi arasında dialoqu şəklində qurulmuşdur. M.Sultanov əvvəlcə İstirahət Evinə işçilərin asudə vaxtının səmərəli təşkili və mədəni istirahəti üçün yaradılmış şəraiti təsvir edir. Fəhlə sinfi nümayən-

dələrinin burada musiqi alətlərində ifa etməsini, şahmat, nərđtaxta oynamasını, kitab və məcmuə oxumasını yeni quruluşun nailiyyəti kimi təqdim edir. O, müsahibi, yaşı əllini keçmiş bakılı fəhlənin dili ilə də sovet dövlətinin nailiyyətlərini sadalaya bilir: *“İndi hər şey bizimdir... Bu “Dom otdux”u görürsən?... Heç Nikalayın babasının da yuxusuna gəlməzdi. Bizim klublarımız, teatrlarımız da var. Məktəblərimiz də var. Sən o zaman oxuya bilməzdin. İndi oxuyursan... Oğlum da oxuyur, qızım da oxuyur, özüm də oxuyuram”* [8, s.49].

Hekayədə yaşlı fəhlənin keçmiş həyatı onun öz dilindən nəql edilir. O, bacarığının vaxtında layiqincə qiymətləndirilməməsinə üzülür. Yaşlı adam öz işçi məharətini belə təqdim edir: *“Keçmiş zamanda mən “Rezil” dəmirçixanasında ağır çəkic vuran idim. O vaxt 30-32 yaşım ancaq olardı. Top kimi idim. Öz sənətimin ustası olduğum üçün hər kəs mənim xətirimi istər, hətta xozeyin də mənimlə zarafat edərdi. Mən çəkici endirib altına qoyduğum saatin üstündə o zaman saxlaya bilərdim ki, nə saati onun altından çəkib çıxara bilərdilər, nə də saata bir zərər toxunardı, hətta şüşəsi belə sınımazdı”* [8, s.49]. Lakin bu qabiliyyətinə rəğmən, usta yoldaşına edilən haqsızlığa göz yummayıb, onu müdafiə etdiyi üçün işdən qovulduğunu bildirir.

Müəllif yeni quruluşun fəhlə sinfi üçün yaratdığı şəraiti keçmiş günlərlə müqayisə edir, obrazın dili ilə deyir: *“Eh getsin o günlər bir daha gəlməsin. Əgər durub hamısını desəm, bir sicilləmə olar. O vaxt, biz işçilər üçün zindan idi. Gündə 10-12 saat işləyirdik. Bizim qazancımızla başqaları kef çəkir, istirahət edirdi, yavan çörəyə həsrət idik. İstirahət nə olduğunu bilməzdik. Dünyanın hər neməti “onların” idi... İndi hər şey bizimdir...”* [8, s.49].

Müəllif əsəri daha maraqlı edib, oxucunu cəlb etmək üçün bir fənd işlədir. O, sovet mədəniyyətinin nailiyyəti kimi təqdim etdiyi radionu (*Azərbaycan radiosu 6 noyabr 1926-cı ildə fəaliyyətə başlamışdır*) baş qəhrəmanının nitqində *“göy adamı”* ifadəsi ilə təqdim edir: *“... bizim indi hər şeyimiz vardır. Hələ bizim “göy adamlarımız” hansı xozeyinin, milyonerin evində, bağında vardır?”* [8, s.50]

Əsərin sonunda səmada uçan təyyarə səsi eşidilir. Baş qəhrəman: *“Bu bizim öz aeroplanı-*

mızdır. Mən də oğlum, bu dərsi oxumağa göndərəcəyəm, qoy bizim oğlanlarımız oxuyub göydə uçmağı öyrənsinlər”, – deyir [8, s.51].

Müəllifin: *“O vaxt sənin oğlun həqiqi “göy adamı” olacaqdır”*, – deməsi isə dövrün mətbuat xəbərləri ilə səsleşir. Belə ki, 30-cu illərdə Azərbaycan gənclərinin Bakı Aviasiya Məktəbində təhsilə cəlb edilməsi, hətta qadınların belə bu kurslarda təhsil alması xəbərləri yayılır. Məlumdur ki, Azərbaycanda və Qafqazda ilk təyyarəçi qadın Leyla Məmmədbəyova da 1930-31-ci illərdə təyyarəçi-təlimatçı ixtisasına məhz bu Aviasiya Məktəbində yiyələnmiş və 1932-ci ildə Moskva Mərkəzi Aviasiya Məktəbində təhsilini davam etdirmək üçün göndərilmişdir [16].

Müəllifin 1931-ci ildə “Ədəbi çağırış” məcmuəsində dərc olunan “Əziz” hekayəsi də əməkçi insanın həyat və fəaliyyətinin bir parçasını əks etdirir. Oçerk xarakterli nəsr əsərinin baş qəhrəmanı 46 yaşlı Əzizdir. O, 28 il neft mədənlərində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. Müəllif Əzizi oxucusuna bir mahir sənətkar kimi təqdim edir: *“O, bütün alətlərlə özünəməxsus ünsiyyət qurur, onlarla sanki danışırdı”*, – deyir [5, s.51].

Yeni proletar ədəbiyyatının tələblərinə uyan M.Sultanov bu əsərdə də ənənəvi təbiət mənzərəsini neft mədəninin təsviri ilə əvəz edir. Obrazların dialoquna keçməzdən öncə müəllif yazır: *“Kompresor” maşını dar bir yerdən çıxmış insanlar kimi göyüs dolusu nəfəs alaraq mədənin havasını sovurur, atmosferlərlə təzyiqliq mindirərək dərin yer altında olan neftin qəfəsini sıxır”* [5, s.51].

Hekayədə fəhlələrin dialoqundan onların gündəlik qaygıları haqqında məlumat əldə edirik. Əzizin nitqindən ailə üzvləri üçün pal-paltarın xüsusi talonlarla alındığını, bu talonların isə məhdud sayda verildiyini öyrənirik. Daha cavan, 21 yaşlı fəhlə Sadiq isə günün: *“Qoy bir 5 illik planı 4 ildə həyata keçirək, sonra bütün çətinliklər ortadan qalxacaq”* şüarını rəhbər tutaraq Əzizin şikayətlərinin əsassız olduğunu, bütün bu narazılıqlarının onun siyasi savadsızlığından irəli gəldiyini iddia edir. Əziz isə özünü müdafiə edərək savadlı olduğunu desə də, Sadiq onun yalnız əski əlifbanı bildiyini, müasir əlifbanı hələ öyrənmədiyini əsas gətirərək:

“Sən bu əlifba ilə ancaq Əlif-Leyla nağılları və ya da “Muxtarnamə” və “İskəndərnamə” əfsanələri oxuya bilərsən. Bu günkü həyatı ancaq bu günün əlifbası ilə oxumaq olar”, – deyir [5, s. 52-53].

Göründüyü kimi, müəllif əsərdə Azərbaycanda rəsmi olaraq 20 oktyabr 1923-cü ildə ilk dəfə tətbiq olunan latın qrafikalı əlifbanı təbliğ edir. Hekayədə Əziz əvvəlcə mənəb və vəzifədə irəli getmək üçün yeni əlifbanı öyrənir, lakin siyasi cəhətdən savadlanıb, mənəvi cəhətdən inkişaf etdikcə gözünün açıldığını başa düşür. Müəllif, əfsus ki, bu inkişafı, sadəcə, Əzizin gecə növbətçiliyində yatan bacısı oğlu Heydərin üzündən mədəndə baş vermiş qəzani ört-basdır etməməsi ilə təqdim edir: “Əgər bir il əvvəl o belə bir hadisəyə rast gəlsəydi, hissilyata qapılıb bacısı oğlunu müdafiə etməklə onu ələ verməyəcəkdi. Əziz ancaq indi anlayırdı ki, o, həqiqi bir işçidir” [5, s.57].

Burada biz sovet ideologiyasının mənfi ünsürlərlə mübarizədə prinsiplilik nümayiş etdirib, ailə üzvlərinə belə güzəşt etməmək tələbinin təbliğ olunduğunu görürük. Bu ifrat prinsipliliyin isə gələcəkdə – 1937-ci il siyasi repressiyalar zamanı öz ailə üzvünün səhvlərini ifşa etmək, öz ata-anasından, həyat yoldaşından, övladından imtina etmək məcburiyyətinə yol açması ilə nəticələndiyi bir reallıqdır.

Müəllifin eyni ildə “Hücum” jurnalında dərc olunan “Zalivka” oçerki də dövrün hadisələrinin təsviri baxımından maraqlıdır. Əsərdəki hadisələr Balaxanı neft mədəninə baş verir. Oçerkdəki Soltan obrazı müəllifin özüdür, hadisələr də onun dilindən nəql olunur. Hekayədə avadanlıq üçün lazım olan detalların vaxtında gətirilmədiyini ucbatından mədənlərdə məhsuldarlığın aşağı enməsi əsas problem kimi qoyulur. Oçerkdə maraqlıdır cəhət İ.Stalinin tələbi ilə müəssisələrin “təsərrüfat hesabına keçməsi”nə hələ də müəssisələrin və əməkdaşların uyğunlaşa bilməməsinin təsviridir. Əsərin baş qəhrəmanı Əli Hüseynin dili ilə məsuliyyətsiz anbardarlar belə tənqid olunur: “Tənbəl skladçılarla mübarizəmizi kəskinləşdirməklə qarşımızda duran planı doldura biləcəyik. Buna zərbaçi işlərimlə söz verirəm” [15, s.23].

M.Sultanovun 1931-ci ildə “Neft quruluşunda” jurnalında dərc olunan oçerk xarakterli

“Briqadaçı Həsən” hekayəsində də təxminən eyni problem işıqlandırılır. Əsərdə neft mədənlərində baş verən bir hadisə təsvir edilir. Əsərdə istehsalatla mədəncilər arasında birbaşa əlaqənin olmaması, lüzumsuz iclasların, müəssisələr arasında yazışmaların yubanmalara səbəb olması tənqid edilir. Vaxtında avadanlıqların sıradan çıxmış hissələrinin əvəz edilməməsi nəticəsində tonlarla neftin israf olması təsvir edilir. Qeyd etməliyik ki, əsərdə neft avadanlıqlarının ən incə detallarının təsviri nə qədər dəqiq verilsə də, istər-istəməz oxucunu yorur. Məsələn: ““Akselson” sistemli kaçalkanın balansiri açılmış, sarmovar götürülmüş və kiçik elevator ştanqın boğazına keçirilmişdi” [4, s.21].

Bu oçerkdə bədii konflikt olmadığı üçün obrazın daxili aləmi də tam açıla bilmir. Bu baxımdan əsər bir istehsalat təcrübəçisinin müşahidə qeydlərini xatırladır.

M.Sultanovun 1932-ci ildə “Hücum” jurnalında dərc edilən “Balıqçılar arasında” adlı hekayəsi digər nəsr əsərlərindən həcminə görə də, konflikt və ideyalılıq baxımından da seçilir. Belə ki, əsərdə üstüörtülü şəkildə olsa da, sovet ideoloqlarının fanatizmlə mübarizə bəhanəsilə müsəlman dini bayramlarını qadağan etdikləri halda, xristianların müqəddəs bayramlarının başqa əlamətdar günlər altında qeyd edilməsinə etiraz ifadə olunur. Hekayədə balıqçılar arasında 1 May – Beynəlxalq Zəhmətkeşlər Günü haqqında maraqlı bir dialoq diqqəti cəlb edir. Komsomol özəyinin katibi Qurgen fəal komsomol Talıba deyir: “Yox, Talib, sabah böyük beynəlmiləl bayramımızı ləkələyən çürük, lakin hələ məhv olmamış bir bayram da vardır. Pasxa... Bilirsənmi, məni qorxudan ikinci komplektdir. Burada hələ də pasxaya baş əyən ruslar vardır” [3, s.23].

Onu da qeyd etməliyik ki, bu məlumatın erməni komsomol katibi tərəfindən verilməsi də müəllifin məqsədli addımıdır. Əsərdəki hadisələr Xudat yaxınlığındakı balıq vətəgəsində baş verir. Hadisə belə cərəyan edir ki, balıqçı komplektindən birində rus və erməni əsilli kürəkçilər pasxanı qeyd etmək üçün (araq içib əyənlik etmək məqsədilə) 1 May bayramını bəhanə edib, dənizə çıxmaqdan imtina edir, beləliklə də, “1000-lərcə sentner balığın əldən çıxmasına” zəmin yaratmış olurlar.

Əsərdə Talib müsbət obraz olaraq işlənmişdir. O, haqq-ədalətin tərəfdarı və sosialist cəmiyyətinin düşmənlərinə qarşı amansız bir şəxs kimi təqdim olunur. Hekayədə o, mənfi obrazın dilindən belə xarakterizə edilir: *“Yakuşkin Sergeyin sözlərini kəsərək fakt göstərmək istədi...”*

- *Dünən matniyada atılan yağlı bir erkək kütümə gözlərimi zillədim, heç kəs görmədiyi zaman götürüb baxılıma saldim. Hardansa zalım oğlu Talib yetişdi, müdirin gözləri qabağında kütümü mənim baxılımdan çıxartdı... Xəcalətimdən yerə girmək istədim”* [3, s.24].

Saxtakar balıqçıların cəhdi boşa çıxır, bir may tarixində balıq ovu müvəffəqiyyətlə nəticələnir. Bu prinsipiallıq Talibin düşmənləri tərəfindən ona qarşı sui-qəsd edilməsinə də səbəb olur. Ziyaçılar nəzarət altına alınır və geniş komsomol iclasında dindirilir. Mühakimə prosesində dindirilən Nikolay öz həmkəndlisi erməni Qabanesi ifşa edir: *“Mən 1925-ci ildə atam öldəndən sonra kəndimizin ən varlısı Kabanetskə çoban oldum. Kəndimizdə işlər yaxşı getməyirdi. Kolxozların qurulmasına qulaqlar axır zamana qədər manelik göstərirdi. Son aylarda bir fəhlə gələrək bütün işləri dəyişdi, kolxoz düzəltdi. ... Kulaklar üçün təhlükə artırdı. Ona görədir ki, Kabanetsk fəhlə stajı qazanmaq üçün bizimlə balıq ovuna gəlməyi qərara aldı”,* – deyir [3, s.26].

Əsərin sonunda yığıncığa gələn bir məktubdan Taliba qarşı sui-qəsd cəhdinin uğursuz olduğunu öyrənirik. Onu öldürməyə cəhd edənlərin kim olduğu da bu məktubdan bəlli olur. Talib xəstəxanadan yazdığı məktubda belə bildirir: *“İki nəfər mənim üstümə düşərək ağır bir surətdə döydülər. Bunların Kabanetsk və Sergey olduğunu tanıdım. Mən özümü müdafiə etdimsə də, bacarmadım. Mən yıxıldığım zaman motovozun səsi yaxınlaşırdı... Xəstəxanada yatdığımı görürəm, bura məni motovozda gələn doktor gətirmişdi. May bayramının qızgın iş gedişində iştirak edə bilmədiyimə görə çox təəssüf edirəm”* [3, s.26].

Yeni yaradılmış kolxozların işinə maneçilik törədən maskalanmış şəxslərlə mübarizə M.Sultanovun “Gül Səbah” hekayəsində də ön plana çəkilir. 1932-ci ildə “Şərq qadını” jurnalında dərc olunan bu əsərdə əsas tənqid hədəfi dürüst, əxlaqlı və zəhmətkeş insanlara ləkə yaxan şar-

latan molla Rəşid tənqid olunur. Kimdir Rəşid? Müəllif onu belə təqdim edir: *“Molla Rəşid Şamaxıda fırılдаğının üstü açılacağını görüb, Kürdəmirə gələnlərdən idi. O, kasıb kəndli Məmişçi çoxdan tanıyırdı. Məmiş hər gün 3 dəfə səcdə etdiyi Allahını molla Rəşidin sözlərində tapdığından ona öz evində yer verərək kolxozda girməsinə səbəb olmuşdu...”* [9, s.15].

Əsərin baş qəhrəmanı briqadir Gül Sabahdır. O, işinə ciddi yanaşır, gündüzləri pambıq tarlasında çalışıb, gecələr savadını artırır. Az işləyib, çox qazanmağa öyrənmiş molla Rəşid onunla birlikdə kolxozda işləyən Məmişçi də öz məkrli işinə alət edib, Gül Sabaha ləkə atmaq məqsədilə onun əri – gecələr kolxozda sahəni suvaran məsuliyyətli işçi və gözəl səsi ilə hamını valeh edən zəhmətkeş Müzəffərin ürəyinə qısqanclıq toxumu səpmək qərarına gəlir. Onun eşidə biləcəyi həddə bərkədən: *“Müzəffərdə qeyrət hardandı? Kişi olsa, arvada boyun əyməzdi. Yazıq ayaqyalın, su dizdən çalışır, amma arvadı kef içində başqası ilə qol-boyun...”* – deyir [9, s.15].

M.Sultanovun “Molla Nəsrəddin” çilər üslubunda yazılmış satirik-yumoristik hekayələri də var. Onlardan biri də 1936-cı ildə “Gənc işçi” qəzetində dərc olunan “Pirşağı yolunda” hekayəsidir. Əsərdə hadisələr birinci şəxsin dilindən nəql edilir və Bakı şəhərində baş verir. Hekayə qəhrəmanları bir-birini uzun müddət görməyən iki keçmiş sinif yoldaşlarıdır. Onlardan biri Leninqradda ali təhsil alır və avqust ayında istirahət etmək məqsədi ilə Bakıdakı dostunun evinə qonaq gəlir. Yoldaşlar şəhərin istisindən qaçıb Pirşağı bağlarında dincəlmək, dənizdə sərinləmək qərarına gəlirlər və bu məqsədlə səhər tezdən özlərini Zabrat kəndindən Pirşağıya gedən avtobus stansiyasına çatdırırlar.

Hadisələr bundan sonra başlayır. Uzun müddət avtobusu gözlədikdən sonra saat 11-də, nəhayət, nəqliyyat vasitəsi görünür. İndi də adam əlindən yer olmayan stansiyanın kassasında bilet almaq üçün həşir qopur. Müəllif bu halı lakonik şəkildə belə ifadə edir: *“Konduktor hələ bilet satmamış avtobus adamla doldu. Biz də qaçıb bir çox sıxma-boğmadan sonra minə bildik. Əliuşaqlı arvadlar, qocalar və bir az zəiflər isə növbədə birinci olsalar da, minə bilmədilər. Sözüümüz bunda deyil. Yerlər çoxdan dolmuşdu.*

Mən və qonağım ayaq üstə sıxnaşaraq qaldıq” [14].

İndi yeni problem meydana çıxır. Şofer Nəsirov avtobusda üç artıq adam olduğu üçün onlar nəqliyyat vasitəsindən düşməyincə maşını sürməyəcəyini deyir. Lakin heç kəs enmək istəmir, nəhayət, bir saat gözləyəndən sonra avtobus yola düşür. İndi də şofer maşını Pirşağıya yox, Sabunçuya sürür. Onun məqsədi qaraj müdirinə hadisəni nəql edib üç artıq adamı enməyə məcbur etməkdir. Bu anda müəllif kinayədən istifadə edərək Bakının yollarını qısa şəkildə belə təsvir edir: *“İnsafla baxsan, Zabrat-Sabunçu yolu heç də Zabrat-Pirşağı yolundan yaxşı deyildi. Lakin avtobus heç bir təxribata uğramadan irəliləyirdi”* [14].

Günorta saat 2-də qaraja çatırlar. Heç kəs enmir, nəhayət, müdirin göstərişi ilə maşın Pirşağı istiqamətində hərəkətə başlayır. Müəllif səyahəti belə təsvir edir: *“Yollar uzaq, hava isti, hörmətli qonağım qan-tər içində avtobusun tutmacasından asılı qalmışdı”* [14]. Dəvət edən yoldaş vəziyyəti düzəltməyə çalışıb deyir: *“Nə etməli, nəhayət, gedirik, bağda bir sərinlikdə oturarıq, dənizdə çimərik, yaxşı əncir və şanı üzümlərimiz var”* [14]. Amma bu da hələ macaranın sonu deyil. Kürdəxanı yaxınlığında şofer benzin qurtardığını bəhanə edib avtobusu dayandırır. Çölün ortasında sərnəşinlər avtobusdan enir, qızmar günəş altında gözləməli olurlar. Bu vaxt sərnəşinlərdən bir neçəsi dözməyib sürücünü əzişdirir. Şofer gözlənilmədən avtobusa minib, aradan çıxır. Məlum olur ki, yanacaq bənkində benzin var imiş. Saat 3-də neft çəlləkləri aparan bir maşının keçdiyini görənlər sərnəşinlər önünü kəsib, ona minir. Nəhayət, yoldaşlar bir-təhər Pirşağı bağlarına yetişirlər. Səyahətin sonunu müəllif belə təsvir edir: *“Qonağımın təmiz ipək köynəyi, koverkot şalvarı neftə bulanmışdı. Üz-gözü toraq içərisində idi”* [14].

M.Sultanovun 1936-cı ildə “Gənc işçi” qəzetində dərc olunan “Gənc olmaq arzusu” hekayəsi də müəllifin fərdi üslubuna xas olan epistol-yar oçerk xarakterlidir. Əsərin qəhrəmanı Mixailov tarix professorudur. Müəllif onu bir cümlə ilə belə xarakterizə edir: *“Onun alınadakı cizgilər, üzündəki qırıqların hər biri 80 illik ömür boyu keçdiyi girintili-çıxıntılı yolların bir kölgəsi kimi qalmışdı”* [7].

Əsərdə qoca professorun Qızıl Meydanda keçirilmiş XXII Beynəlxalq Gənclər Günü nümayişindən sonrakı təəssüratı təqdim olunur. Gənclərə müraciət şəklində ifadə olunan məktubda *“metal quşlar”, “quyruqlu ulduzlar kimi süzən fişənglər”* kimi uğurlu bənzətmələrə, *“qoca qəlbində gənc duyğular titrəyir”* kimi maraqlı təzadə rast gəlirik. Mixailovun yazısında ailələrə qarşı hələ siyasi repressiyaların kütləvi hal almadan öncə müəllifin bu prosesə mənfi münasibətini görürük: *“Məşhur Cordano Bruno, Qaliley, Spinoza və sairəni öz dövrü qiymətləndirə bilməmişdir. Bir alim və sənətkara öz həyatı zamanı sevilməkdən, təqdir olunmaqdan səadətli bir arzu yoxdur”* [7].

M.Sultanovun maraqlı doğuran miniatür hekayələrindən biri də “Ayrılmaz dostlar”dır. 1937-ci ildə “Kommunist” qəzetində dərc olunan bu hekayədə müəllif üstüörtülü şəkildə 1918-ci ilin mart hadisələrinə toxunur. Ermənilərin azərbaycanlı müsəlman əhaliyə qarşı törətdiyi soyqırım aktını yada salır. Hadisələr Bakının mərkəzində yaradılmış yeni bir qəsəbədə – vaxtilə “Erməni kəndi” adlandırılan məkanda baş verir. Müəllif bu qəsəbənin indi Şaumyanın adını daşdığı göstərir. O, S.Şaumyanın Azərbaycan xalqının cəlladlarından biri olduğunu göstərə bilməsə də, bu mövzuda əsərin onun adı ilə başlaması da bir rəmz kimi dərk edilə bilər.

Əsərdə əvvəlcə bir mərtəbədə yaşayan iki qonşunun məişəti təsvir olunur. Onlardan biri erməni Kasparovların, digəri isə azərbaycanlı Əhmədgilin ailəsidir. Arşak Kasparovla həmyaşıdı Əhmədin dialoqunda daşnakların zülmü təqdim olunur. Müəllif bu silahlı qatil birləşməsinin törətdiyi faciəni təqdim etmək üçün musavətçiləri də onlarla tərəzinin eyni gözüne qoymalı olur. Kasparov: *“Mən məşhur erməni-müsəlman davasını yaxşı xatırlayıram... Bunu da heç vaxt unutmam ki, məni azərbaycanlı qonşumuz Səfər kişi gizlətdi. O olmasaydı, məni tikə-tikə doğramışdılar.., getsin o günlər, gəlməsin”,* – deyir [2].

Müəllif Əhmədin də bu milli qırğında qardasını itirdiyi məlumatını onun xatirəsi kimi verir. Bu, qısa olsa da, ideyası baxımından Cəfər Cabbarlının “1905-ci ildə” pyesi ilə səsləşir və iki qonşu xalqın hər şeyə rəğmən, birgəyaşayışının mümkünlüyü fikrini ifadə edir.

M.Sultanov əslən Cənubi Azərbaycandan idi. Onun yaradıcılığında da Cənub mövzusu, cənubdakı həmvətənlərimizin istiqlal mücadiləsinin bədii təsviri önəmli yer tutur. Müəllifin mövzusu Cənubi Azərbaycan həyatından alınmış əsərlərindən biri də 1945-ci ildə “Kommunist” qəzetində dərc olunan “Gecəyarısının göz yaşları” adlı hekayədir. Əsərdə iki obraz təqdim olunur. Onlardan biri gənc vətənpərvər şair Rəşid Ümidi, digəri isə “Sədai-millət” qəzetinin redaktoru ağayi-Mənsuridir. Müəllif bu qəzeti Cənubi Azərbaycan tarixində ilk dəfə olaraq doğma Azərbaycan dilində nəşr edilən mətbu orqan kimi təqdim edir.

Gənc şair redaktora öz şeirini verərək onu qəzetdə “Bir azadgah gəncin gizli göz yaşları...” başlığı altında dərc etməsini xahiş edir. Redaktor gəncin arzusunu yerinə yetirib şeiri “Sədai-millət”də çap edir. Lakin bundan sonra qəzet bu mətbu orqanda Cənubi Azərbaycanın varidatının Tehran şəhərinin abadlaşmasına sərf edilməsinə qarşı etirazlardan bəhs edən məqalənin dərc edilməsini bəhanə edən irtica tərəfindən bağlanır. Hekayədə şeirin tam mətni təqdim olunur. Onu da qeyd etməliyik ki, hekayədəki şeirin müəllifi də M.Sultanovdur. Gənc şair Rəşid obrazı ilə o özünü, Cənubla bağlı arzularını ifadə etmişdir:

... Arazın nəğməsi sakit və gözəl,
Məni dinləməkçün bir sahilə gəl.
Adla bu amansız xəncər üstündən,
İşıqlı günəş tək üfüqdə yüksəl.

... Verdiyın vədəyə gəl ol vəfadar,
Qoyma mən ağlayım, şad olsun ağyar.
Sözünə sadiqsən əgər, bəs neçin
Qoyursan könlümü vəslə intizar?

Gün çıxır, üfüqü qan rəngi alır,
Bu qan dəryasından günəş ucalır.
Son damla göz yaşım axır üzümə,
Elə bil bir dolu qədəh boşalır [6].

Müəllif qəzetin bağlanması əsl səbəbinin şair Rəşid Ümidinin “Gecəyarısının göz yaşları” sərlövhəli rübailəri olduğunu bildirir.

M.Sultanov elmi-tədqiqat və klassik bədii irsin tərcüməsi ilə əlaqədar nəsr yaradıcılığı ilə

intensiv məşğul ola bilməmiş, yəqin elə buna görə də onun 1946-cı ildən 1960-cı illərin sonunadək mətbuatda hekayələri dərc olunmamışdır. Lakin zaman-zaman şahidi olduğu hadisələr, maraqlı anlar onu qələmə sarılmağa vadar etmiş, bədii yaradıcılığa çəkmişdir. Belə maraq doğuran əsərlərdən biri də M.Sultanovun 1969-cu ildə “Bakı” qəzetində dərc olunan “Molla Fətullanın son sözü” adlı hekayəsidir. Avtobiografik, eyni zamanda satirik səciyyə daşıyan əsərin qəhrəmanı onun müəllifinin peşəkar fəaliyyəti zamanı – Respublika Əlyazmalar Fondunda çalışdığı zaman tanış olduğu orta yaşlı Molla Fətulladır. Müəllif onun mahir xəttat olduğunu, son dərəcə gözəl nəsx xətti ilə yazmaq bacarığına malik olduğunu qeyd edir. Buna görə də ilk görüşlərində Molla Fətullaya Ömər Xəyyamın rübailərini köçürməyi təklif edir. Mollanın: “*Mən xəttimi o kafərin murdar rübailəri ilə məxlut edə bilmərəm. O, dini-mübini-islama zidd olmuş, bir olan Allahın dünyanı düzgün yaratmadığını iddia etmişdir. Yəni, olmazmı, mən sizin üçün bu gözəl xəttimlə “Quran”ni-məcidiñ bir surəsini yazım?*” cavabı müsahibini sanki yuxudan oyadır, qarşısındakının din xadimi olduğunu yadına salır [12].

Müəllif onunla mübahisə edib, Xəyyamın böyük elm adamı və gözəl sənətkar olduğunu sübut etməyə çalışır, əsərlərinin 1000 illərdir dünyanın hər yerində həvəslə oxunduğunu, müxtəlif dillərə tərcümə olunduğunu deyir. Mollanın cavabı isə gözlənilən olur: “*Sən min ilə yaxın bir müddətdən danışırsan, – dedi, – halbuki Allah-təalanın kəlamı olan Quran 1370 ildir ki, bütün islam aləminin yeganə kitabı olmuşdur. Mən Xəyyamın cəfəngiyyatının xudavəndi-aləmin öz rəsuluna vəhy etdiyi kəlama qarşı qoyan bir adamla danışmağı belə özümə haram hesab edirəm, xudahafiz!*” [12].

Müsahiblərin ikinci görüşü də yaddaqalan olur. Onlar 1950-ci ildə sentyabrın 4-də müəllif Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsində İran ədəbiyyatı tarixindən müəllimə oxuyarkən auditoriyada görüşürlər. Artıq Molla Fətullanın görkəmi dəyişib, əmmaməsini çıxarıb, saqqalını qırırıb. Təsədüfən müəllif müəllimənin materialist baxışlarından, daha doğrusu, onun din əleyhinə yazdığı rübailərdən danışmalı olur. Bu zaman müha-

zirəcinin gözləntilərinə rəğmən, Molla Fətulla susur. Müəllif onunla birinci görüşündən bəri nəyin dəyişdiyini araşdırır. Məlum olur ki, həqiqi dinə sadıq olan: *“Molla Fətulla keçən illər Təzəpirdə mollalara qoşulub Quranı, hədisləri, islam dininin ehkamlarını təbliğ etmişdir. Ancaq orada müfti və kəmsavad mollaların pis əməllərini, məcsiddə baş verən riyakarlıqları, cinayətləri ifşa etmək istəyərkən özünün qulağından tutub, casus və fitnəkar kimi çölə atmışlar”* [12].

Fakültə dekanı Molla Fətullanı: *“O, ərəb dilini, fars dilini təmiz bilir, oxumadağı dini kitab yoxdu”*, – deyərək xarakterizə edir. Lakin müəllifin bu dəfəki təəccübünün səbəbi onun təhsilini yarımçıq qoyub, rayonlardan birinə (sonradan məlum olur ki, Gəncəyə) mollalıq etmək üçün getməsi olur.

Müsahiblərin üçüncü görüşü 1956-cı ildə müəllifin iş otağında olur. Bu dəfə də Molla Fətullanın görkəmi dəyişir. İndi onun başında şlyapa var, o, qalstuk da taxıb. İndi isə o, kitablarını satmaq üçün müraciət edir və nadir kitabların siyahısını hekayəni nəql edən müəllifə təqdim edir. Siyahıdakı “Məhbub-ül-qulub”, “Sürac-ül-əl-münür”, “Ziynət-ül-maad”, “Came-üd-dəvat” kimi dini kitablar ilə yanaşı, bir əlyazma – Quran cəlb edir. Həmin əlyazma 250 il əvvəl yazılmış nadir nüsxə idi. Bu dəfə köhnə tanışların dialoqu daha səmimi olur:

“– Sənin nəsx xəttinlə olsaydı, daha çox qiymət qoyardıq.

– Sən mənə səkkiz il bundan əvvəl onu yazdırmaq istəmədin. Dedin, Ömər Xəyyamın rübailərini yaz.

Nədənsə o, bu dəfə Ömər Xəyyamı kafər adlandırmadı.

– Doğrudur, – dedim, – ancaq Quran da yazmış olsaydın, sənin xatirin üçün alardım, qoy tarix üçün nəsx ustadı Molla Fətullanın xətti ilə də bir Quran qalsın” [12].

Müəllif müsahibinin niyə kitablarını satmaq qərarına gəldiyini soruşur. Bu dəfə Fətulla keçən illər ərzində başına gələn hadisələri nəql edir. Dindarlar arasında şarlatanlığın, universitetdə saxtakarlığın olmasına və müəllimlərin *“küfr dolu dərslər”* (elmi ateizm kimi fənlər) keçməsinə dözməyib Gəncədə İmamzadədə molla kimi çalışmağa üstünlük verdiyini bildi-

rir. Lakin başına gələn bir hadisənin onun bu yoldan birdəfəlik ayrılmasına səbəb olur. Fətulla nəql edir ki, bir dəfə məhərrəm ayında 10515 manat ianə yığılır, o da qaydalara müvafiq olaraq toplanmış məbləği Təzəpir məscidinə gətirir və məsul şəxsə təhvil verir. Bu zaman gözləmədiyi bir təkliflə qarşılaşır. Məsul şəxs təhvil verilən məbləğin cəmi 5515 manat kimi qeydə alınması, yerdə qalan 5000-i isə bölməyi təklif edir. Din xadiminin bu haqsızlığı onu ruhanilikdən ayrılmağa sövq edir. İndi Fətulla halal ticarətə girişməyi qarşısına məqsəd qoyur. O, çörək satışı ilə məşğul olacağını deyir.

Köhnə tanışlar növbəti dəfə 1966-cı ildə Gəncədə görüşürlər. Müəllif Göy göldə istirahət edərkən evində qonaq olduğu dostunun təklifi ilə Şah Abbas məscidinin həyatında fanatiklərin *“nə qiyamət qoparacağını”* izləməyə gəlir. Bu zaman müəllifin gözləri təsadüfən şəhərdə məscidin qarşı küçəsində aşura günü pivə satan Fətullaya sataşır. İndi də onun görkəmində dəyişiklik var, ağzının sol küncündə sıxılmış müştüklü siqaret var. Müəllif bu vəziyyətə təəccüblənir: *“Dünən şərab içdiyi üçün Xəyyamdan zəhləsi gedən molla bu gün özü meyxana saqisi idi”*, – deyir [12].

Müəllif Fətulladan pivə alıb içir. Fətulla köhnə tanışından pul almayıb, onu axşam evinə qonaq dəvət edir və çox qiymətli bir əlyazma verəcəyini vəd edir. İndi Fətulla Əkbəri kimi çağırılan molla müəllifə son dərəcə gözəl nəsx xətti ilə yazdığı Xəyyamın rübailərini hədiyyə edir.

Əsərin sonunda müəllif Qumda dini təhsil alan Molla Fətullanı pivə satan Fətulla Əkbəriyə çevirən hiylə, riyə, rüşvətxorluq və yalanların hakim olduğu mühiti tənqid edən məktubunu təqdim edir.

M.Sultanovun 1969-cu ildə mətbuatda dərc olunan növbəti hekayəsi “Novruz və Məhərrəm” adlanır. “Bakı” qəzetində dərc olunan bu hekayədə də məhərrəmlik təziyələri tənqid olunur. Eyni zamanda xalqımızın milli bayramı Novruzun qeyd olunması məsələsi də müzakirə obyektinə çevrilir. Qeyd edək ki, Azərbaycan KP MK-nın 1967-ci ildəki müvafiq qərarına uyğun olaraq Novruz bayramının “Bahar bayramı” adı altında qeyd olunmasına icazə verilib və ilk rəsmi bayram tədbirlərinin keçirilməsi də

o zaman Mərkəzi Komitənin ideologiya üzrə katibi Şıxəli Qurbanova (1925-1967) həvalə edilib. 1969-cu ildə isə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin “Alimlərimizin söhbəti” rubrikasında “Bahar bayramı” adlı məqalələri dərc edilib [1].

Hekayədə Soltan adlı baş qəhrəmanın məhz anadan olduğu gündə, yəni 21 mart tarixində toyunun planlaşdırıldığı bildirilir. Bu, onun anasının arzusu, Böyük Vətən müharibəsində həlak olan atasının vəsiyyətidir. Soltangilin ailəsinin ağsaqqalı dayısıdır. O, Əməkdar müəllimdir, tarixçidir, ərəb, fars və rus dillərini gözəl bilir. Elə o da toyun Bahar bayramında qeyd olunması qərarını alqışlayır, bayram içində bayram olacağını deyir. Lakin gənclərin planları pozulur. Belə ki, həmin il 21 mart tarixi məhərrəm ayına təsadüf edir. Məhərrəmin matəm ayı olduğu üçün Bahar bayramının da, Soltanın ad gününün də, elə gələn ilki toyunun da qeyd edilməyəcəyi anası ilə söhbətindən bəlli olur. Müəllifin təbiri ilə desək, “*Novruz məhərrəmlə üz-üzə gəlir*”. Qonşu arvadların Soltanın anasına dediği sözləri müəllif belə təqdim edir: “...*Kim bu il bayram eləsə, evində yas olar, hələ demişdilər, bu il əkilən səmənilər bitməyəcək, bişirilən paxlavalər acı olacaq, şəkərburalar partlayıb dağılacaq, nə bilim, daha nələr, daha nələr olacaq...*” [13].

Soltanın anası savadlı həkim olduğu üçün bu xurafata inanmır, lakin qonum-qonşunun tənələrindən çəkinir. Soltanın adaxlısıgilə bayram-

lıq aparmaq arzusu da maneə ilə qarşılaşıb. “*Nişanlısının qoca nənəsi buna necə baxacaq?*” sualı onu düşündürür. Ailə ağsaqqalının məsləhəti ilə novruzun məhərrəmə güzəştə getməməsi qərara alınır. Müəllif təqatüddə olan tarixçinin dili ilə Novruz bayramı haqqında fikirlərini verir: “*Novruz sözü farscadır. Yəni təzə gün, yəni ilin birinci günü. Bizim ata-babalarımızın yeni ili. Bu gün gecə-gündüz bərabər olur. Bahar başlayır, təbiət cana gəlir. Xalq qışın ağır və əzablı soyuğundan can qurtarıb baharın iliq nəfəsi ilə yaşamağa başlayır. Hər yerdə bir canlanma, bir hərərət, qızgın əmək fəaliyyəti başlanır, ağaclar əkilir, evlər təmizlənilir, hamı təzə paltar geyir, küsülülər barışır, od üstündən atlanıb şənlənir, çalib-oyunayır, nəğmələr oxuyur və məzəli oyunlar çıxarırlar. Bir sözlə, həyat daha da gözəlləşir və bayram olur. Belə bir bayramı, insanların fərəh və şadlığını, əslində, heç bir mənə daşımayan dini ehkam və uydurmalarla, matəmlə korlamaq olmaz*” [13].

Qoca tarixçinin məhərrəm ayı ilə bağlı dedikləri də müəllifin dünyagörüşünü əks etdirir: “*Məhərrəm dedikləri matəm ayı isə oynaqdır, elə hey gəzir, gah bu aya düşür, gah o biri aya. Çünki onun təbiətlə heç bir əlaqəsi yoxdur*” [13].

Sonda iştirakçılar qərara gəlirlər ki, arzularını qohum-qardaşın, qonşuların əsassız iddialarına qurban verməsinlər. Gələn il Bahar bayramı da, Soltanın doğum günü də lap elə Aşura gününə – məhərrəm ayının 10-a təsadüf etsə belə, toyu keçirsinlər.

Nəticə / Conclusion

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox klassik farsdilli ədəbiyyatımızın və Şərq mütəfəkkirlərinin əsərlərinin bədii tərcüməçisi kimi tanınan Məmmədəğa Sultanovun ötən əsrin 30-cu illərindən başlayaraq, “M.Soltan” imzası ilə dövrü mətbuatda dərc olunan hekayələri müəllifin bədii yaradıcılığının böyük bir qismini təşkil edir. 1931-37-ci illər ərzində bu janrdan daha

fəal istifadə edən ədib ömrü boyu hekayəçilikdən ayrılmayıb və mətbuatda vaxtaşırı kiçik-həcmli nəsr əsərləri ilə çıxış edib. Onun yuxarıda təhlilə cəlb etdiyimiz satirik, yumoristik və oçerk xarakterli hekayələrində dövrünün ab-havası, sələf və müasirlərinin yaradıcılıq ənənəsinin nüfuzedici təsiri aşkar hiss olunur.

Ədəbiyyat / References

1. Novruz bayramının tarixi kökləri // URL: <https://azedu.az/az/news/53898--novruz-bayraminin-tarixi-kokleri-maraqli->
2. Soltan, M. Ayrılmaz dostlar // “Kommunist”, 1937, 20 sentyabr. № 218 (5146).
3. Soltan, M. Balıqçılar arasında // “Hücum”, 1932, may-iyun. № 56.

4. Soltan, M. Briqadaçı Həsən // Neft quruluşunda, 1931, № 3-4 (10-11).
5. Soltan, M. Əziz // – Bakı: “Ədəbi çağırış” (İşçilərin ədəbi yaradıcılığı), 1931.
6. Soltan, M. Gecə yarısının göz yaşları // “Kommunist”, 1945, 4 noyabr, № 201 (7143).
7. Soltan, M. Gənc olmaq arzusu // “Gənc işçi”, 1936, 18 oktyabr, № 194 (2485).
8. Soltan, M. Göy adamı // – Bakı: “Ədəbi çağırış” (İşçilərin ədəbi yaradıcılığı), – 1931.
9. Soltan, M. Gül Səbah // “Şərq qadını”, 1934, dekabr. № 23-14.
10. Soltan, M. Hüsni pambıq yığır // “Kommunist”, 1931, 26 noyabr, № 274 (3389).
11. Soltan, M. İliç Buxtası // Neft quruluşunda, 1932, avqust-sentyabr, № 13-14 (20-21).
12. Soltan, M. Molla Fətullanın son sözü // Bakı, 1969, 16 aprel № 89 (3520).
13. Soltan, M. Novruz və Məhərrəm // Bakı, 1969, 21 mart, № 68 (3499).
14. Soltan, M. Pırşağı yolunda // “Gənc işçi”, 1936, 12 sentyabr, № 164 (2455).
15. Soltan, M. Zalivka // “Hücum”, 1931, № 11.
16. Şərqin ilk qadın təyyarəçisi – Azərbaycanlı Leyla Məmmədbəyova // URL: <https://modern.az/news/68665/serqin-ilk-qadin-teyyarecisi-azerbaycanli-leyla-memmedbeyova/>

ОПУБЛИКОВАННЫЕ РАССКАЗЫ МАМЕДАГА СУЛТАНОВА

Тамилла Магеррамзаде

Национальный Музей азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви. Азербайджан.
E-mail: tamilla_filologiya@mail.ru

Резюме. Объектом исследования статьи являются рассказы Мамедаги Султанова, которые опубликованы в периодических изданиях начиная с 30-х годов прошлого века под именем «М.Солтан». Большую часть творчества Мамедага Султанова, который известен в азербайджанской литературе XX века как художественный переводчик нашей классической персоязычной литературы и произведений восточных мыслителей, составляют рассказы. В результате исследования становится ясно, что 1931-1937 годы считаются наиболее плодотворным периодом по созданию рассказов на протяжении его творчества. Сообщается, что писатель не отрывался от этого жанра на протяжении всей своей жизни, и время от времени появлялся в печати с небольшими прозаическими произведениями. В ходе исследований анализированы рассказы М.Султанова «Хусну собирает хлопок», «Небесный человек», «Азиз», «Заливка», «Бригадир Хасан», «В бухте Ильича», «Среди рыбаков», «Гюль Сабах», «По дороге в Пиршаги», «Мечтать о молодости», «Неразлучные друзья», «Последнее слово Моллы Фатали», «Новруз и Мухаррам». Эти произведения автора, носящие юмористический, сатирический, очерковый характер, исследованы на фоне творчества его предшественников и современников.

Ключевые слова: М.Солтан, рассказ, очерк, юмор, социалистический реализм, сатира